

ТЕРМІНОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТИПОЛОГІЧНИХ РІЗНОВИДІВ ЕНАНТІОСЕМІЇ В КОГНІТОПРОСТОРІ ЛІНГВІСТИКИ

© Іващенко В., 2010

У статті систематизовано розрізнені й неузгоджені між собою типологічні різновиди енантіосемії, фрагментарно засвідчені в сучасних мовознавчих працях, поетапно розроблено власну класифікаційну систему термінопонять-репрезентантів типологічної диференціації цього явища, сформульовано дефініції кожного з них, уведено нові терміни та визначення, а також ураховано поетапність логічних операцій, задіяних у формуванні нової терміносистеми понять.

Ключові слова: українська мова, енантіосемія, типологічний різновид енантіосемії, термінопоняття, логічна операція.

**Mismatched and maladjusted typological kinds of enantiosemy which are certified in modern language works fragmentary are systemized, the original classification system of term-
notion of typological differentiation of this phenomenon is developed, definitions of each of
them is formulated and also the phasing of logical operations involved in formation of a new
notions term system is taken into account in this article.**

Keywords: Ukrainian language, enantiosemy, typological kinds of enantiosemy, term-
notion, logical operation.

Лінгвокогнітивний підхід до вивчення галузевих термінологій, який сьогодні активно впроваджується в термінознавство, формуючи новий його напрям — когнітивне термінознавство, актуалізує, наприклад, такий ракурс дослідження термінології як зіставлення різних етапів наукового пізнання якогось об'єкта з етапами його термінологічної номінації в певній галузі знання. Як зазначають сучасні філософи, зокрема О. Є. Баксанський, процес наукового пізнання можна представити як поетапне сходження від фактів, які спостерігаються, до побудови узагальнених теорій через етапи інтерпретації результатів спостереження та їх узагальнення. Дослідник зазначає, що на кожному із цих етапів суб'єкт пізнання має таке ж суттєве значення, як і інші його елементи — об'єкт пізнання, продукт пізнання та процедури пізнання, адже ті факти, які попадають у поле зору дослідника, розглядаються лише в певному ракурсі, а отже, суттєво концептуалізуються, оскільки самі факти поза певними концептуальними рамками позбавлені будь-якого сенсу. Учений як суб'єкт пізнання заздалегідь визначає рамки своєї концепції, налаштовуючи себе на певне «прочитання» фактів, у результаті чого бачить те, що хоче бачити [1, с. 14–15].

Процес наукового пізнання того чи того об'єкта знаходить відображення в термінопоняттях. Відтак передусім видається актуальною проблема термінологічної репрезентації об'єктів наукового пізнання, зокрема віднаходження, систематизація та опис-модельовання як власне термінів, так і відповідних наукових понять, їх визначень і взаємовідношень, що репрезентують ключове в тій чи тій галузі знання термінопоняття. Такі термінологічні репрезентації засвідчують певний рівень та обсяг знань, накопичений мовним досвідом фахівців про відповідний об'єкт, а отже, виявляють ступінь зацікавленості ним. Терміни-репрезентанти, будучи знаками когніції не лише акумулюють, зберігають, фіксують та передають наукові знання у формі наукових понять про той чи той об'єкт, вони також допомагають у науковий спосіб пізнати окремі властивості та ознаки як власне позначуваних, так і суміжних об'єктів чи явищ шляхом різних мисленневих операцій як процедур пізнання, а також інформують дослідників про стан вивчення того чи того наукового об'єкта, про парадигму наукових пошуків, проблематику, пов'язану з його дослідженням тощо.

Метою нашої лінгвістичної розвідки є поетапний опис-моделювання термінологічної репрезентації типологічних різновидів енантіосемії як об'єкта пізнання та основних процедур мовно-мисленнєвої діяльності, задіяних в операції їх логіко-семантичного визначення.

У статті пропонуємо власну класифікаційну систему типологічної диференціації енантіосемії, випрацьовану в результаті аналізу близько 33 наукових праць¹ шляхом систематизації розрізнених і неузгоджених між собою класифікаційних різновидів цього явища, а також розроблення дефініцій кожного з термінів-репрезентантів.

У попередніх своїх розвідках ми вже розглядали терміни-репрезентанти, власне, самого явища енантіосемії, враховуючи наукову та лексикографічну його концептуалізацію. Ми звертали увагу здебільшого: на синоніми терміна *енантіосемія* та їх концептуалізацію в різних наукових працях і лексикографічних джерелах; на похідні терміни на позначення мовних одиниць, що експлікують явище енантіосемії та фактично не лексикографовані у своїх визначеннях (лише в кількох словниках); на термінопоняття, що перебувають у різних системних зв'язках із термінопоняттям «енантіосемія»; фрагментарно на похідні терміни, що репрезентують типологічні різновиди енантіосемії в працях сучасних мовознавців та їх індивідуально-авторські визначення [2–4].

Аналіз праць, у яких мовознавці частково розглядають типи енантіосемії та пропонують їх дефініції [4; 5], показав, що дослідники непослідовно визначають терміни, які вводять на позначення певного типологічного різновиду енантіосемії, крім того формулюють визначення таких термінів безвідносно до логіко-семантичних зв'язків, у які вони вступають, а також не враховують у багатьох випадках поетапність задіяних у формуванні термінопонять логічних операцій обмеження (конкретизації), узагальнення, поділу, множення та визначення понять.

Нагадаємо, що в логіці: *обмеження понять* — логічна операція з поняттями, завдяки якій відбувається перехід від поняття із ширшим обсягом (родового) до поняття з вужчим обсягом (видового) через додавання до змісту вихідного поняття ознак, які стосуються лише частини предметів його обсягу; *узагальнення понять* — логічна операція, у результаті якої відбувається перехід від поняття з вужчим обсягом (видового) до поняття із ширшим обсягом (родового) шляхом збіднення його змісту, тобто вилучення специфічних для вихідного поняття видових ознак; *поділ поняття* — логічна операція, за допомогою якої розкривається обсяг родового поняття через перелік його видів або елементів; *множення понять* — операція з поняттями, яка полягає в утворенні нового поняття, обсягом якого є елементи, загальні для всіх вихідних понять [10, с. 39–54].

Енантіосемія є однією з лінгвістичних універсалій (виявляє себе на різних рівнях мови), а тому термінопоняття, що її вербалізує, має статус основного, або ключового, ядерного чи домінантного, у лексичній семантиці, а отже, системо-, терміно- й концептотворчого. Накопичення, поглиблення впродовж століття наукових знань про енантіосемію (вперше це явище описав В. І. Шерцль, який у 1883 р. увів у науковий обіг термін *енантіосемія* [6; 7]) та інформаційне насичення відповідного термінопоняття знаходять відображення в кількісному складі термінів-репрезентантів його типологічних різновидів (усього їх 65). Саме вони ілюструють когнітивні механізми розподілу інформації в термінолекті лексичної семантики, сконденсовано й компактно виразняють нові наукові концепції й далі розвивають концептуальну багатозначність вихідного термінопоняття. Відтак концептопростір термінопоняття «енантіосемія» розширюється (термін *розширення когнітивного простору* див. І. Г. Милославський [8, с. 176]) як за рахунок продукування в авторських концепціях, або індивідуальних терміносистемах (термін В. М. Лейчика [9, с. 79]), нових термінів-репрезентантів, так і за рахунок формулювання їхніх дефініцій.

Розглянемо основні етапи побудови класифікаційної системи типологічних різновидів енантіосемії.

Перший етап — це розроблення та визначення термінопоняття суперординаційного рівня концептуалізації «енантіосемія», а також вироблення основ його поділу.

Насамперед дамо визначення цього термінопоняття, в якому враховано досвід наших попередників. Зазначимо, що це не лише концептуально багатозначне термінопоняття, неоднорідність семантики якого засвідчена в працях учених, які по-різному його осмислюють у своїх наукових концепціях і теоріях, а й власне лексично багатозначний термін, полісемію якого фіксують і

¹ Детальний аналіз цих праць представлено в наших попередніх дослідженнях [4; 5].

лексикографічні джерела. Ураховуючи попередні визначення мовознавців та лексикографів², пропонуємо послуговуватися такими дефініціями концептуально й лексично багатозначного термінопоняття «енантіосемія»: 1) різновид полісемії; поляризація сем, семем, конотем у межах полісемії мовного знака (слова, морфеми, фразеологізму, термінологічної одиниці, стійкої сполуки, речення, тексту і т. ін.); 2) троп; навмисне, спеціально задане використання мовної одиниці з протилежним, здебільшого іронічним, значенням або конотацією; те саме, що *антифразис*; 3) поляризація компонентів зовнішньої (формальної) структури або зовнішньої (формальної) та внутрішньої (змістової) структур; *енантіонімія*. Саме на цих дефініціях і ґрунтується наша концепція типологічної диференціації енантіосемії.

Ми з'ясували також, що в більшості наукових працях при впровадженні того чи того типологічного різновиду енантіосемії порушено логічну операцію поділу понять, на якій, власне, й будуються всі класифікаційні системи наукової термінології. Не всі дослідники чітко відслідковують єдину основу поділу, відтак з'являється не зовсім умотивований поділ, наприклад, *дієслівної префіксальної енантіосемії на лексичну, граматичну та емоційно-експресивну* за відсутності коментарів щодо такого дихотомічного різновиду як *дієслівна суфіксальна енантіосемія* [див. 11]. Ще один приклад підміни основи поділу та вузького поділу: віднесення до семантико-структурних типів енантіосемії *лексичної, афіксальної та емоційно-експресивної енантіосемії* [див. 12, с. 61–123]. У деяких класифікаціях порушено поступовість, послідовність, або безперервність, цієї логічної операції, що призводить до стрибка в поділі. Пор., наприклад, поділ енантіосемії на *синхронну внутрішньомовну, синхронну міжмовну, діяхронну внутрішньомовну та діяхронну міжмовну енантіосемію* без зазначення проміжних типологічних різновидів — абстракцій *синхронна і діяхронна енантіосемія* [див. 13, с. 6–15]. Та інші випадки.

Ураховуючи недогляди попередніх класифікацій, пропонуємо диференціювати основні типологічні різновиди енантіосемії на цьому рівні концептуалізації, використовуючи логічну операцію поділу понять, за кількома критеріями, ознаками, або основами: 1) «причина — наслідок мовних змін» (*первинна — вторинна енантіосемія*); 2) «діахронія — синхронія» (*діяхронна / історична — синхронна енантіосемія*); 3) «мовна система — реалізація мовної системи» (*мовна — мовленнєва / контекстуальна / текстова енантіосемія*); 4) «кодифікування — відсутність кодифікування» (*інгерентна — адгерентна енантіосемія*); 5) «ступінь вияву» (*повна — часткова енантіосемія, експліцитна — імпліцитна енантіосемія*). Кожен з основних типів енантіосемії має свої різновиди, які будуть описані на інших рівнях концептуалізації.

Терміни-репрезентанти, що номінують зазначені типологічні різновиди енантіосемії (всього їх 65) відповідно до критеріїв диференціації, перебувають на різних рівнях концептуалізації залежно від кількості логічних операцій із ключовим термінопоняттям, що засвідчує розширення термінотворчого потенціалу ключового термінопоняття, а отже, і його концептопростору та когнітопростору лінгвістики.

Другий етап — це формування реєстру та розроблення термінопонять-репрезентантів типологічних різновидів енантіосемії на пресуперординаційному рівні концептуалізації (всього їх 11), що передбачає оперування такими логічними операціями:

1) родові термінопоняття «енантіосемія» трансформуємо у видові поняття, додаючи до його змісту дихотомічні ознаки «первинний» — «вторинний», «мовний» — «мовленнєвий / контекстуальний», «інгерентний» — «адгерентний», «повний» — «частковий» та ознаку «комбінований» (операція обмеження), у результаті чого маємо нові термінопоняття, які визначаємо через родові поняття «типологічний різновид енантіосемії» (операція визначення): «*первинна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що виявляє себе як причина мовних змін, коли одне первісно енантіосемічне, або семантично дифузне, слово поділяється на два в результаті різних фонетичних модифікацій або словотворчих процесів)» — «*вторинна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що виявляє себе як результат мовних змін, коли в семантичній структурі того самого слова в процесі його розвитку з'являється поляризація сем, семем, конотем, яка продукує полісемію мовного знака)»; «*мовна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії як системного явища, що виявляє себе на всіх мовних рівнях)» — «*мовленнєва / контекстуальна / текстова енантіосемія* (типологічний

² Детальний аналіз визначень термінопоняття «енантіосемія» в наукових працях та лексикографічних джерелах

різновид енантіосемії як конкретний контекстуально або ситуаційно зумовлений вияв мовної енантіосемії в тому чи іншому мовленнєвому акті з відповідною прагматичною настановою, що її репрезентує конотативне значення); «*інгерентна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що реалізується в поєднанні значень у слові, які знаходять відображення в словниках)» — «*адгерентна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, не відображеної в словниках, демонструє зміну конотації, здебільшого супроводжується іронією)»; «*кловна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що ґрунтується на протиставленні семантично значущих компонентів формальної та змістової структур мовної одиниці)» — «*часткова енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що ґрунтується на різноспрямованості прагматичних компонентів)»; «*комбінована енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що виявляється в поєднанні кількох різновидів енантіосемії / енантіонімії)»;

2) видові термінопоняття «внутрішньомовна діяхронна / історична енантіосемія», «внутрішньомовна синхронна енантіосемія», «міжмовна діяхронна / історична енантіосемія», «міжмовна синхронна енантіосемія» трансформуються в родові «діяхронна / історична енантіосемія» і «синхронна енантіосемія» шляхом збільшення їх змісту (операція узагальнення), у результаті чого заповнюємо термінологічні лакуни новими термінопоняттями, які також визначаємо через родові поняття «типологічний різновид енантіосемії» (операція визначення): «*діяхронна / історична енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що виявляє себе із плином часу: слово змінило своє значення на протилежне, слово набуло нового протилежного значення, зберігаючи своє первісне значення)» — «*синхронна енантіосемія* (типологічний різновид енантіосемії, що виявляє себе на тому самому часовому зрізі, збігається в часі, відбувається паралельно, розкриваючи зміни значення слова до протилежного)».

Третій етап — це розроблення термінопонять базового рівня концептуалізації (всього їх 23), яке передбачає такі операції:

1) визначення дихотомії видових понять «внутрішньомовна діяхронна / історична енантіосемія» — «внутрішньомовна синхронна енантіосемія», «міжмовна діяхронна / історична енантіосемія» — «міжмовна синхронна енантіосемія» через дихотомію родових понять «типологічний різновид діяхронної / історичної енантіосемії» — «типологічний різновид синхронної енантіосемії» за ознакою «мовна система — взаємодія мовних систем»: «*внутрішньомовна діяхронна / історична енантіосемія* (типологічний різновид діяхронної енантіосемії, що розвивається в системі однієї мови)» — «*внутрішньомовна синхронна енантіосемія* (типологічний різновид синхронної енантіосемії, що виявляється в системі однієї мови)»; «*міжмовна діяхронна / історична енантіосемія* (типологічний різновид діяхронної енантіосемії, що виявляється в міжмовних контактах, коли нейтральне або дифузне значення, запозичене з мови-джерела кількома різними мовами, оформлюється паралельно в кожній з мов як два протилежних значення)» — «*міжмовна синхронна енантіосемія* (типологічний різновид синхронної енантіосемії, що виявляється в міжмовних контактах, зокрема під час перекладу з однієї мови на іншу, коли запозичені з мови-джерела співзвучні споріднені слова в різних мовах мають протилежні значення)»;

2) послідовні акти поділу родового термінопоняття «мовна енантіосемія» за різними критеріями, у результаті чого маємо нові термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид мовної енантіосемії»:

а) за критерієм, або ознакою, «мовнорівневий статус: однорівневий — міжрівневий — багаторівневий / різнорівневий» родові термінопоняття «мовна енантіосемія» поділяємо на видові:

- за ознакою «однорівневий» — «*морфологічна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виникає на рівні морфологічних одиниць)», «*лексична енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється на лексичному рівні мовної організації як поляризація зовнішньої форми слова і його лексичного значення, сем у межах того самого лексичного значення, лексичних значень у семантичній структурі слова)», «*синтаксична енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в модальних значеннях, суб'єктно-об'єктних відношеннях та відношеннях мети і причини)», «*текстова енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється на рівні тексту)»;

див. у наших попередніх дослідженнях [2; 3].

- за ознакою «міжрівневий» — «*словотвірна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виникає на рівні словотвірних значень та словотвірних типів, які за тих самих словотвірних зв'язків виражають протилежні значення)», «*фразеологічна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється на фразеологічному рівні мовної організації як антифразис, поляризація форми і змісту, елементів змісту або компонентів форми)»;

- за ознакою «багаторівневий / різнорівневий» — «*граматична енантіосемія* (а) типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється на рівні словотвірних, морфологічних та синтаксичних одиниць, категорій, форм; б) типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється на рівні граматичних значень, коли один мовний знак, або одна словоформа, поєднує протилежні граматичні значення, зокрема доконаного й недоконаного виду, перехідності й неперехідності (у дієслів), однини й множини, чоловічого й жіночого родів (у іменників), ознак якості й відносності, активних і пасивних властивостей (у прикметників), значень пасивного й активного станів (у дієприкметників)», «*лексико-словотвірна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виникає на рівні словотвірних значень та словотвірних типів, які за тих самих словотвірних зв'язків за допомогою певних морфем виражають протилежні як словотвірні, так і лексичні значення)», «*лексико-граматична енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виникає як граматичне протиставлення, що виявляється як семантична поляризація або поєднання протилежних значень у межах однієї форми (зокрема абстрактності й конкретності в іменників)», «*лексико-синтаксична енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в синтагматичній зумовленості вибору мовної одиниці й виникає як зміна на протилежне того чи того суб'єктно-об'єктного відношення, яке відповідно спричиняє зміну й лексичного значення відповідного слова)»;

б) за ознакою «мовнолектний статус» родові термінопоняття «мовна енантіосемія» поділяємо на видові «*загальномовна / узуальна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в загальномовному континуумі)» — «*діалектна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в діалектах)» — «*термінолектна / термінологічна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в термінолектах / термінологіях)» — «*соціолектна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в соціолектах)»;

в) за ознакою «аксіологічний потенціал» родові термінопоняття «мовна енантіосемія» поділяємо на видові «*нейтральна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що ґрунтується на поляризації денотатів з нульовою оцінкою, виражає невизначеність, інколи відображає можливість існування протилежних точок зору)» — «*раціонально-оцінна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що ґрунтується на поляризації денотативно-оцінних сем)» — «*емоційно-оцінна / амбівалентна енантіосемія* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що ґрунтується на поляризації денотативно-емоційно-оцінних сем, тобто відображає одночасну наявність двох протилежних почуттів або бажань і виражає протилежність направленості відносно певної точки відліку, протилежність результатів тієї самої дії, протилежність початку й кінця, протилежність каузації — ліквідації)»;

3) послідовні логічні операції обмеження родового термінопоняття «мовленнева / контекстуальна енантіосемія» видовими ознаками «конотативний», «риторичний», у результаті чого маємо видові термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид мовленневої енантіосемії»: «*конотативна енантіосемія / енантіоколотемія* (типологічний різновид мовленневої енантіосемії контекстуально репрезентованої поляризацією або додаткового значення мовної одиниці, яке нашаровується на денотативне значення, або поляризацією конотативних сем, семем)» і «*риторична енантіосемія* (типологічний різновид мовленневої енантіосемії, що виявляється в конфліктному поєднанні в слові, словосполучі або реченні різноспрямованих комунікативних настанов — контактновстановлювальної, конструктивної й деструктивно-агресивної, коли семантика одиниці, включаючи оцінний складник, не змінюється)».

Четвертий етап — розроблення термінопонять пресубординаційного рівня концептуалізації (всього їх 17), яке передбачає такі логічні операції:

1) у концептопросторі термінопоняття «мовна енантіосемія»:

а) за ознакою «мовнорівневий»:

- обмеження родового термінопоняття «морфологічна енантіосемія» видовими ознаками «морфемний» і «частиномовний», у результаті чого маємо термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид морфологічної енантіосемії»: «*морфемна енантіосемія* (типологічний різновид морфологічної енантіосемії, що виникає на рівні морфем як вияв їх поляризації)» і «*частиномовна енантіосемія* (типологічний різновид морфологічної енантіосемії як поєднання в одному слові ознак різних частин мови; транспозиція)»;

- обмеження родового термінопоняття «лексична енантіосемія» видовими ознаками «номінативний» і «лексемний / формально-змістовий», у результаті чого маємо термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид лексичної енантіосемії»: «*номінативна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної енантіосемії як відображення в семантичній структурі слова або структурі лексичного значення слова протиріч самого об'єкта пізнання)» і «*лексемна (формально-змістова) енантіосемія* (типологічний різновид лексичної енантіосемії, що виявляється в поляризації форми вираження та змістової організації лексеми в цілому)»;

- обмеження родового термінопоняття «фразеологічна енантіосемія» видовою ознакою «фраземний / формально-змістовий», у результаті чого маємо нове термінопоняття, яке визначаємо через поняття «типологічний різновид фразеологічної енантіосемії»: «*фраземна енантіосемія* (типологічний різновид фразеологічної енантіосемії, що виявляється як поляризація форми й змісту фразеологічної одиниці в цілому)»;

- обмеження родового термінопоняття «словотвірна енантіосемія» видовою ознакою «афіксальний», у результаті чого маємо нове термінопоняття, яке визначаємо через поняття «типологічний різновид словотвірної енантіосемії»: «*афіксальна енантіосемія* (типологічний різновид словотвірної енантіосемії, зумовлений поляризацією словотвірного значення афікса на тлі лексичного значення твірного слова, тобто коли афікси беруть опосередковану участь в антонімічному протиставленні мотиваторів)»;

- обмеження родових термінопонять «лексична енантіосемія» і «фразеологічна енантіосемія» видовими ознаками «векторний», «градуальний», «комплементарний», «семний», «семемний», у результаті чого маємо термінопоняття, які визначаємо через складне поняття «типологічний різновид лексичної та фразеологічної енантіосемії», утворене в результаті логічної операції множення понять: «*векторна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної та фразеологічної енантіосемії, що виявляється в поляризації певної спрямованості)», «*градуальна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної та фразеологічної енантіосемії при якій диференційні семи в структурах полярних значень виражають мінімальний — максимальний ступінь вияву ознаки предмета або дії, початок — завершення дії)», «*комплементарна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної та фразеологічної енантіосемії, що виявляється в поляризації комплементарних ознак, у результаті чого заперечення однієї з них веде до ствердження іншої)», «*семна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної та фразеологічної енантіосемії, що виявляється в поляризації сем, коли в тому самому або в різних значеннях слова / фраземи розвивається антисемність)», «*семемна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної та фразеологічної енантіосемії, що виявляється як поляризація семем, або значень, у слові / фраземі)»;

- обмеження родових термінопонять «фразеологічна енантіосемія», «термінологічна енантіосемія» й «словотвірна енантіосемія» видовою ознакою «онімний», у результаті чого маємо нове термінопоняття, яке визначаємо через складне поняття «типологічний різновид фразеологічної, термінологічної та словотвірної енантіосемії», утворене в результаті логічної операції множення понять: «*онімна енантіосемія* (а) типологічний різновид термінологічної та фразеологічної енантіосемії, що виявляється в поляризації компонентів форми як у кореляції з відповідними елементами змісту, так і безвідносно до неї; б) типологічний різновид словотвірної енантіосемії, зумовлений лексико-семантичною поляризацією складних слів, утворених способом осново- та словоскладання)»;

- обмеження родових термінопонять «лексична енантіосемія», «лексико-синтаксична енантіосемія», «синтаксична енантіосемія» і «словотвірна енантіосемія» видовою ознакою «конверсивний», у результаті чого маємо нове термінопоняття, яке визначаємо через складне поняття «типологічний різновид лексичної, лексико-синтаксичної, синтаксичної та словотвірної енантіосемії», утворене в результаті логічної операції множення понять: «*конверсивна енантіосемія* (типологічний різновид лексичної, лексико-синтаксичної, синтаксичної та словотвірної енантіосемії, в

основі якої лежить зміна перспективи мовного подання позамовної ситуації на протилежну, зображення однієї ситуації поперемінно із двох протилежних сторін зі зміною логіко-комунікативних акцентів у її висвітленні, протилежно спрямовані, 'зустрічні' дії або відношення в межах однієї спільної ситуації, виражає відношення між двома сторонами ситуації»);

б) за ознакою «мовнолектний статус» обмеження родового термінопоняття «діалектна енантіосемія» видовою ознакою «міждіалектний», у результаті чого маємо нове термінопоняття, яке визначаємо через поняття «типологічний різновид діалектної енантіосемії»: «*міждіалектна енантіосемія* (типологічний різновид діалектної енантіосемії, що виявляється в різних діалектах)»;

2) у концептопросторі термінопоняття «мовленнєва / контекстуальна енантіосемія»:

а) поділ родового поняття «конотативна енантіосемія» за ознакою «емоційно-оцінка», у результаті чого маємо синонімічні термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид конотативної енантіосемії»: «*емоційно-оцінна / оцінна / аксіологічна енантіосемія* (типологічний різновид конотативної енантіосемії, що виявляється в поєднанні в семантичній структурі слова протилежних за знаком оцінки емоційно-оцінних значень або сем), «*стилістична енантіосемія* (типологічний різновид конотативної енантіосемії, що виявляється в поляризації стилістичного значення як одного з різновидів конотативного значення мовної одиниці)»;

б) обмеження родового поняття «конотативна енантіосемія» видовою ознакою «оказіональний», у результаті чого маємо термінопоняття, яке визначаємо через поняття «типологічний різновид конотативної енантіосемії»: «*оказіональна енантіосемія* (типологічний різновид конотативної енантіосемії, що виявляється як індивідуально-авторське іронічне заперечення, тобто індивідуально-авторське експресивне вживання мовного вираження в протилежному сенсі)».

П'ятий етап — розроблення термінопонять субординаційного рівня концептуалізації (всього їх 14), що передбачає такі логічні операції:

1) у концептопросторі термінопонять «лексична енантіосемія» і «фразеологічна енантіосемія» поділ родового поняття «семна енантіосемія» за ознакою «елементарний компонент значення», у результаті чого маємо нові термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид семної енантіосемії»: «*архісемна енантіосемія* (типологічний різновид семної енантіосемії як поляризація архісеми, в основі якої лежить поєднання протилежних родових ознак референта)», «*диференційно-типологічна енантіосемія* (типологічний різновид семної енантіосемії як поляризація диференційних сем, в основі якої лежить поєднання протилежних видових ознак референта)», «*диференційно-протиставна енантіосемія* (типологічний різновид семної енантіосемії як поляризація диференційних сем, в основі якої лежить поєднання протилежних видових ознак референта у формі протиставлення)»;

2) у концептопросторі термінопоняття «словотвірна енантіосемія» поділ родового поняття «афіксальна енантіосемія» за ознакою «різновид службової морфеми», у результаті чого маємо термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид афіксальної енантіосемії»: «*префіксальна енантіосемія* (типологічний різновид афіксальної енантіосемії, зумовлений поляризацією словотвірного значення префікса на тлі лексичного значення твірного слова)» — «*суфіксальна енантіосемія* (типологічний різновид афіксальної енантіосемії, зумовлений поляризацією словотвірного значення суфікса на тлі лексичного значення твірного слова)»;

3) у концептопросторі термінопонять «фразеологічна енантіосемія», «термінологічна енантіосемія» і «словотвірна енантіосемія» поділ родового поняття «онімна енантіосемія» за ознакою «форма вираження», у результаті чого маємо термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид онімної енантіосемії»: «*композитна енантіосемія* (типологічний різновид онімної енантіосемії (2), зумовлений лексико-семантичною поляризацією складних слів, утворених способом композиції)», «*юкстапозитна енантіосемія* (типологічний різновид онімної енантіосемії (2), зумовлений лексико-семантичною поляризацією складних слів, утворених способом юкстапозиції)»;

4) у концептопросторі термінопоняття «морфологічна енантіосемія» поділ родового поняття «частиномовна енантіосемія», у результаті чого маємо термінопоняття, які визначаємо через поняття «типологічний різновид частиномовної енантіосемії»: «*іменникова енантіосемія* (типологічний різновид частиномовної енантіосемії, що виявляється в іменниках)», «*дієслівна енантіосемія* (типологічний різновид частиномовної енантіосемії, що виявляється в дієсловах)», «*прикметникова енантіосемія* (типологічний різновид частиномовної енантіосемії, що виявляється

в прикметниках)», «прислівникова енантіосемія (типологічний різновид частиномовної енантіосемії, що виявляється в прислівниках)», «дієприкметникова енантіосемія (типологічний різновид частиномовної енантіосемії, що виявляється в дієприкметниках)», «дієприслівникова енантіосемія (типологічний різновид частиномовної енантіосемії, що виявляється в дієприслівниках).

На мовному рівні організації знань лексичні одиниці, які номінують перераховані вище термінопоняття, є похідними термінами-словосполуками, вираженими атрибутивними синтагмами, що витворилися синтаксичним способом термінотворення.

Отже, маємо п'ять етапів побудови класифікаційної системи термінів-репрезентантів типологічних різновидів енантіосемії, кожен з яких відповідає різним рівням концептуалізації. До основних когнітивних процедур типологізації енантіосемії відносимо такі: 1) спостереження над мовними фактами та явищами; 2) аналіз фактичного матеріалу та систематизація одержаної інформації про мовні факти та явища; 3) закріплення за новими фрагментами когніції на рівні мови нових мовних знаків у формі відповідних термінів; 4) формування в ментальному просторі дослідника нових ментальних репрезентацій у формі 65 наукових понять через операції логічного обмеження (конкретизації), узагальнення, поділу, визначення (формулювання) та множення нововведених наукових понять через відповідні родові поняття залежно від рівня концептуалізації, а отже, розширення когнітопростору лінгвістики через операцію включення в когнітивну карту нових когнітивних репрезентацій, або нових фрагментів когніції, тобто заповнення фрагментів «незнання про типологічні різновиди енантіосемії» (й відповідно мовних лагун) новими фрагментами «суб'єктивоване в нашій концепції знання про типологічні різновиди енантіосемії» (і відповідно новими термінологічними одиницями); 5) побудова власної концепції типологічних різновидів енантіосемії шляхом моделювання системи термінопонять, яка в цій концепції есплікується як у сукупності репрезентативних визначень цих термінопонять, так і в сукупності самих термінів-репрезентантів.

У перспективі подальших пошуків розроблення типології та дефініцій термінів-репрезентантів мовних одиниць, що вживаються на позначення явища енантіосемії.

1. Баксанский О. Е. *Когнитивные репрезентации: обыденные, социальные, научные* / О. Е. Баксанский. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 224 с. 2. Іващенко В. Л. Енантіосемія в парадигмі мовних та мовленнєвих явищ: основні напрями концептуалізації / В. Л. Іващенко, Т. О. Федоренко // *Мовознавство*. — 2009. — С. 48–60. 3. Іващенко В. Л. Енантіосемія в лексикографічній ієрархії лінгвістичних термінопонять / В. Л. Іващенко // *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. — Острог, 2009. — С. 164–174. 4. Іващенко В. Л. Типи енантіосемії в лінгвістичних працях / В. Л. Іващенко // *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. — Вип. 20. — С. 218–223. 5. Іващенко В. Л. Фразеологічні енантіосемі та енантіоніми в українській мові / В. Л. Іващенко // *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. — Симферополь. — 2009. — Т. 22 (61). — № 4(1). — С. 26–33. 6. Шерцль В. И. *О словах съ противоположными значениями (или о такъ называемой энантіосеміи)* / В. И. Шерцль // *Филологическія записки*. — 1883. — Вып. V–VI. — С. 1–39. 7. Шерцль В. И. *О словах съ противоположными значениями (или о такъ называемой энантіосеміи): Окончаніе* / В. И. Шерцль // *Филологическія записки*. — 1884. — Вып. I. — С. 41–84. 8. Милославский И. Г. *Роль словообразования в расширении когнитивного пространства русского языка* / И. Г. Милославский // *Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доп-ді XII Міжнар. наук. конф. Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнар. Комітеті славистів (25–28 травня 2010 р., Київ, Україна)*. — К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. — С. 176–180. 9. Лейчик В. М. *Терминоведение: предмет, методы, структура* / В. М. Лейчик. — Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1998. — 181 с. 10. Тофтул М. Г. *Логіка: Посіб. для студентів вищих навч. закладів*. — К.: Академія, 2003. — 368 с. 11. Бессонова Л. Е. *Глагольная префиксальная энантіосемія в русском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Днепропетровский гос. ун-т*. — Днепропетровск, 1983. — 25 с. 12. Федоренко Т. А. *Энантіосемія в современном украинском языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт языковедения им. А. А. Потебни АН УССР*. — К., 1989. — 159 с. 13. Бродский М. Ю. *Энантіосемія как переводческая проблема // Перевод и межкультурная коммуникация: Мат-лы II научн.-практич. конф.* — Екатеринбург: Ин-т междунар. связей, 2001. — С. 6–15.